

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์และกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในป่าสงวนแห่งชาติป่าดงมูล อำเภอหนองสูงศรี อำเภอดงเจริญ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยได้ศึกษา แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียด ดังนี้

1. ความหมาย แนวความคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนคติและบทบาท
 - 1.1 ความหมายของทัศนคติ
 - 1.2 ความหมายของบทบาท
 - 1.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
2. แนวความคิดเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้
 - 2.1 ความหมายของอนุรักษ์
 - 2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้
 - 2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
 - 2.4 ปัจจัยที่มีผลต่อทรัพยากรป่าไม้
 - 2.5 แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้
3. บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสังคมไทย
 - 3.1 บทบาทของวัด
 - 3.2 ความหมายของพระสงฆ์
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความหมาย แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวข้องกับทัศนคติและบทบาท

1.1 ความหมายของทัศนคติ

ทัศนคติเป็นความเชื่อ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ เช่น บุคคล สิ่งของ การกระทำ สถานการณ์ และอื่น ๆ รวมทั้งสิ่งที่แสดงออกที่บ่งถึงสภาพของจิตใจที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทัศนคติเป็นนามธรรม และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการแสดงออกด้านการปฏิบัติ แต่ทัศนคติไม่ใช่แรงจูงใจและแรงขับ หากแต่เป็นสภาพแห่งความพร้อมที่จะได้ตอบ และแสดงให้ทราบถึงแนวทางของการตอบสนองตอบของบุคคลต่อสิ่งเร้า ซึ่งรวมความแล้วทัศนคติเป็นความคิดเห็นซึ่งมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบ เป็นส่วนที่พร้อมที่จะมีปฏิกิริยาเฉพาะอย่างต่อ

สถานการณ์ภายนอก

สรุปได้ว่า **ทัศนคติคือ** ความคิดเห็นซึ่งกระตุ้นด้วยอารมณ์ (Emotion) ซึ่งทำให้บุคคลพร้อมที่จะกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด องค์ประกอบของทัศนคติมีสามองค์ประกอบคือ องค์ประกอบด้านพุทธิปัญญา หรือความรู้ (Cognition) ด้านความรู้สึก (Affection) และด้านการปฏิบัติ (Psychomotor) ทัศนคติจะมีบทบาทในการช่วยให้เราได้ปรับปรุงตัวเอง เข้าใจโลกรอบตัวเรา ประสบการณ์เดิมของบุคคลช่วยในการเกิดทัศนคติ และเป็นตัวสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดหรือเป็นที่มาของการปฏิบัติ เช่นเดียวกับการปฏิบัติของบุคคล จะทำให้ทัศนคติเปลี่ยนแปลงหรือเกิดทัศนคติขึ้นใหม่ได้ การปฏิบัติของบุคคลนั้นไม่ได้มีสาเหตุมาจากทัศนคติอย่างเดียวแต่เป็นผลที่เกิดจากวิถีการครองชีวิต (Norms) นิสัย (Habits) และสิ่งที่คาดหวังจากผลของการกระทำต่าง ๆ ด้วย

1.2 ความหมายของบทบาท

ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาทไว้ซึ่งสรุปได้ ดังนี้ ยัง และแม็ค (Yung and Mack, 1959 : 158) ได้ให้ความหมายว่า บทบาท คือ หน้าที่ของฐานะตำแหน่งหนึ่งได้ดำรงตำแหน่งใด สิ่งก็ตามมากับตำแหน่งนั้น ก็คือ การที่เขาจะต้องการพบปะสังสรรค์กับตำแหน่งอื่น ๆ ทั้งที่สูงกว่า และต่ำกว่า ภายในกลุ่ม สิ่งก็ตามมากับตำแหน่งอันเป็นเครื่องกำหนดสำหรับการดำรงฐานะตำแหน่งนั้น ๆ เรียกว่า บทบาท

บรูม และเซลนิก (Broom and Selznick, 197:16) อธิบายว่า บางครั้งเรียกว่า บทบาททางสังคม เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งเฉพาะทางสังคม เช่น การเป็น พ่อ เป็นครู เป็นต้น ความหมายของบทบาทเป็นการกล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ที่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งทางสังคม ซึ่งบอกให้รู้ว่าแต่ละคนควรจะแสดงบทบาทอะไรบ้าง ในการเป็นพ่อหรือเป็นครู และเป็นหน้าที่ของเขาที่ต้องแสดงพฤติกรรมตามบทบาทนั้น ๆ และเขาก็สามารถเรียกร้องหรืออ้างสิทธิอันนี้ได้

ไบซาน และ ไบซาน (Biesanz and Biesanz ,1978 : 145) มีความเห็นว่า ทุก ๆ ฐานะตำแหน่งในโครงสร้างสังคมหนึ่ง ๆ ได้สื่อให้เห็นถึงแบบแผนของพฤติกรรมอันเป็นที่คาดหวัง และบางทีก็เป็นที่ต้องการของบุคคลที่ดำรงตำแหน่งฐานะนั้น ซึ่งแบบแผนนี้คือ บทบาทนั่นเอง

ลิวินสัน (Levinson,1964 : 284-285) ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทไว้

3 ประการ พอสรุปได้ ดังนี้

1. บทบาท หมายถึง ปทัสถาน ความมุ่งหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบ และอื่น ๆ ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดไว้ บทบาทตามความหมายนี้ คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปถึงการชี้ปัดถึงหน้าที่อันควรกระทำ

2. บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คาดคะเน และกระทำเพื่อดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม หรือกล่าวอีกนัย ก็คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้น นั่นเอง

อุทัย หิรัญโต (2526 : 197) ได้แสดงความเห็นไว้ว่า บทบาทเป็นหน้าที่ (Function) หรือ พฤติกรรมอันพึงคาดหมาย (Expected Behavior) ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือในสังคมหนึ่ง ๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าว โดยปกติเป็นสิ่งที่กลุ่มหรือสังคมหรือวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้น บทบาทจึงเป็นแบบแผนแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะหนึ่งที่พึงมีต่อบุคคลอื่น ในสถานะอีกอย่างหนึ่งในสังคมเดียวกัน

พิทยา สายหู (2516 : 47) กล่าวว่า บทบาทก็คือ การกระทำต่าง ๆ ตาม “บท” ที่กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำตราบใดที่ยังอยู่ใน “บท” นั้น เปรียบได้เหมือน “บท” ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้น ๆ เป็นตัวอะไร มีบทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร

อศิตยา สุวรรณชฎ (2535 : 9) ได้ให้ความหมาย บทบาท ไว้ว่า บรรดาฐานะ ตำแหน่งต่าง ๆ จะมีลักษณะของพฤติกรรม หรือลักษณะของการกระทำที่ผู้ดำรงตำแหน่ง จะต้องปฏิบัติตามฐานะตำแหน่งเสมอ ลักษณะของพฤติกรรมที่กำหนดโดยฐานะตำแหน่ง เรียกว่า “บทบาท” นอกจากนี้ยังได้อธิบายอีกว่า “ตำแหน่ง” คือ ผลรวมของสิทธิและหน้าที่ ส่วน บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่

ชินสุข ฤกษ์งาม (2537 : 8) สรุปแนวความคิดที่เกี่ยวกับบทบาทว่า หมายถึง แบบแผนของการกระทำ หรือพฤติกรรมของบุคคลในสังคม โดยมีแบบแผนของพฤติกรรมนั้น ขึ้นอยู่กับปทัสถานขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม และเป็นไปตามที่สังคมคาดหวัง

สุชา จันท์เอม และสุรางค์ จันท์เอม (2520 : 46) อธิบายความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาทมีความหมายใกล้เคียงกับสถานภาพมาก บทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำ นั่นคือ เมื่อสังคมกำหนดสิทธิ และหน้าที่ให้สภาพใดอย่างไรแล้ว บุคคลในสภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

สุพัตรา สุภาพ (2519 : 29) ให้ความหมายของบทบาทไว้อย่างสั้น ๆ แต่ชัดเจนว่า บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่น ตำแหน่ง พ่อ บทบาท คือ เลี้ยงดูลูก ตำแหน่ง ครู บทบาท คือ สอนลูกศิษย์

ภิญโญ สาร (2516 : 283) ให้ความเห็นว่า บทบาท หน้าที่ หมายถึง ความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดหวังบุคคลในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ควรกระทำหรือแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ออกมาในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง และบทบาทหน้าที่ที่มีควบคู่อยู่กับตำแหน่งที่บุคคลดำรงอยู่เสมอ

อมรา พงศาพิชญ์ (2521 : 91-92) ได้แสดงความเห็นไว้ว่า บทบาท คือ สิทธิหน้าที่ในการประพฤติ ปฏิบัติที่บุคคลหนึ่งมีต่อบุคคลอื่นในสังคมตามสถานภาพของตัวเอง เช่น บทบาทของพ่อก็คือ ทำหน้าที่เลี้ยงดูลูก ให้เป็นคนดี และรู้จักทำมาหากิน และบทบาทของลูกก็คือ เคารพเชื่อฟัง พ่อ แม่ และทำงานเป็นคนดี

อานนท์ อาภาภิรมย์ (2516 : 24) ให้ความหมายไว้ว่า โดยปกติวิสัยแล้ว สถานภาพและบทบาทเป็นสิ่งควบคู่กันไป แต่อย่างไรก็ดี บทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลที่เข้าดำรงตำแหน่งนั้น เพราะฉะนั้น บทบาทจึงเป็นรูปการณ์ที่เคลื่อนไหว หรือรูปการณ์ทางพฤติกรรมของตำแหน่ง

สงวน สุทธิเลิศอรุณ และคณะ (2522 : 47) ได้อธิบายว่า สิทธิก่อให้เกิดหน้าที่ตามมา ฉะนั้น มนุษย์ทุกรูปทุกนามที่ต้องการสิทธิในด้านต่าง ๆ สิ่งที่จะตามมาก็คือหน้าที่ โดยจะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามนัยสิทธิที่จะได้รับ บรรดาสิทธิและหน้าที่ที่สมาชิกในสังคมจะต้องถือปฏิบัติก็คือ บทบาท นั่นเอง

ณัฐชยา สัมเขียวหวาน (2541 : 14-15) กล่าวโดยสรุปว่า "บทบาท" หมายถึงแบบแผนของพฤติกรรมหรือการกระทำต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ และสิทธิ ซึ่งผูกพันอยู่กับสถานภาพ หรือ ฐานะตำแหน่งทางสังคม โดยที่สังคมจะกำหนดหรือคาดหวังบทบาทของ

บุคคลในแต่ละสถานภาพ หรือฐานะตำแหน่งไว้เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในสถานภาพ หรือฐานะตำแหน่งนั้น ๆ ยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

กล่าวโดยสรุป ถึงความหมายของ “บทบาท” คือ สิทธิหรือหน้าที่ ที่บุคคลที่อยู่ในสถานภาพ หรือตำแหน่งต่าง ๆ ในสังคมกำหนด จะต้องกระทำ หรือปฏิบัติตามบทบาทที่ตนเองได้รับมอบหมาย นั้นเอง

1.3 แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์และกลุ่มอนุรักษทรัพย์ากรป่าไม้ ในป่าสงวนแห่งชาติป่าดงมูล อำเภอหนองงูศรี อำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์ และอำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น ว่าพระสงฆ์และกลุ่มอนุรักษทรัพย์ากรป่าไม้ปฏิบัติจริงนั้นอย่างไร ผู้ศึกษาวิจัยจึงนำแนวความคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

อติตยา สุวรรณชฎ และกองวิจัยประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน (2510 : 9) ได้อธิบายว่า บทบาท เป็นลักษณะของพฤติกรรมที่ถูกกำหนด โดยฐานะตำแหน่ง และแบ่งบทบาทออกเป็น “ บทบาทตามอุดมคติ” (Ideal Role) หรือบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมจะต้องปฏิบัติจริง โดยเขาอธิบายว่า บทบาทที่จะต้องปฏิบัติจริงนี้ เป็นผลรวมของบทบาทตามอุดมคติ บุคลิกภาพของผู้ดำรงฐานะตำแหน่ง อารมณ์ ขณะแสดงบทบาทและอุปกรณ์ของผู้ดำรงตำแหน่งที่มีอยู่รวมทั้งปฏิกริยาของผู้เกี่ยวข้อง

ระพี สุวรรณชฎ (2521 : 35-58) กล่าวถึง บทบาทว่าสามารถพิจารณาได้ 2 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

1. บทบาทที่เป็นจริง (Role Performance) คือ บทบาทที่แสดงในขณะที่นั้น ๆ ปฏิบัติหน้าที่ในบทบาทนั้น ๆ
2. บทบาทคาดหวัง (Role Expectations) คือ บทบาทที่ตนเองคาดหวังจะแสดง หรือถูกคาดหวังจากผู้เกี่ยวข้องว่าจะแสดง

สงวนศรี วิรัชชัย (2527 : 23-24) อธิบายในเรื่องบทบาทว่า ถ้าพิจารณาลักษณะของบทบาทที่ปรากฏในสังคมให้ลึกซึ้งแล้ว จะพบบทบาทอยู่ในหลายรูปแบบ หลายลักษณะ สรุปได้ ดังนี้

1. บทบาทตามที่กำหนด (Prescribed Roles) หมายถึง บทบาทที่สังคมกลุ่มหรือองค์กรกำหนดไว้ว่า เป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ใน

สังคม กลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ เช่น ข้อกำหนดที่ว่า ข้าราชการต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ที่สั่งการโดยชอบ เป็นต้น

2. บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง (Expected Roles) หมายถึง บทบาทหรือแบบของพฤติกรรมที่ผู้เกี่ยวข้องคาดหวังผู้อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ บทบาทที่ถูกคาดหวังนี้ มักจะสอดคล้องกับบทบาทที่กำหนด แต่ในบางครั้งบทบาทที่ผู้เกี่ยวข้องคาดหวังอาจจะไม่ตรงกับบทบาทที่กำหนดไว้ก็ได้ เพราะคนบางคนมีความคาดหวังมากกว่า หรือน้อยกว่าข้อกำหนดที่ตนได้รับทราบ

3. บทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง (Subjective Roles) หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่ง คิดและเชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ ดังนั้น บทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่ง อาจจะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทที่กำหนด และก็อาจจะตรงหรือไม่ตรงกับบทบาทที่ถูกคาดหวังก็ได้

4. บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Enacted Roles) หมายถึง พฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่งได้ปฏิบัติหรือแสดงออกมาให้เห็น ซึ่งมักจะเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของเจ้าตัว ผู้อยู่ในตำแหน่ง แต่ก็อาจมีกรณีที่บุคคลแสดงพฤติกรรม การคาดหวังต่อผู้อื่น ทั้ง ๆ ที่บทบาทนั้นไม่ตรงกับบทบาท ตามความคิดเห็นของตนก็ได้

5. บทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ (Perceived Roles) หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้รับการปฏิบัติบทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่ง ซึ่งโดยชอบธรรม การรับรู้ที่นั้นคนเราจะมีการเลือกที่จะรับรู้ และอาจมีการรับรู้ที่ผิดพลาดไปจากความเป็นจริงได้ด้วยอิทธิพลจากประสบการณ์ และสถานการณ์หลาย ๆ อย่าง ดังนั้น เมื่อผู้อยู่ในตำแหน่งปฏิบัติบทบาท โดยแสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ผู้ที่ได้พบเห็นอาจรับรู้พฤติกรรม หรือบทบาทนั้นในทางที่แตกต่างกันไป และอาจแตกต่างไปจากบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่งด้วย

ไพบูลย์ ช่างเรียน (2516 : 29-30) อธิบายคำว่า บทบาทตามแนวคิดทางสังคมวิทยาว่า บทบาทโดยทั่วไปมี 2 นัย คือ นัยแรก พิจารณาด้านโครงสร้างสังคม (Social Structure) หมายถึง ตำแหน่งทางสังคมที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน ซึ่งแสดงลักษณะโดยคุณสมบัติ และกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น อีกนัยหนึ่ง พิจารณาในด้านการแสดงบทบาท หรือการพบปะสังสรรค์ทางสังคม (Social Interaction) ซึ่งหมายถึง ผลเนื่องที่มีแบบแผนการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการพบปะสังสรรค์ (Social

Interacted) ดังนั้น ตามนัยแรกจึงเป็นการจำแนกชนิดของบุคคลในสังคม ซึ่งถูกทำให้แตกต่างกันโดยคุณสมบัติและพฤติกรรมของเขามีปทัสถาน ส่วนนัยหลัง บทบาทเป็นวิธีแสดงพฤติกรรมของบุคคลที่สังสรรค์กันนั้นว่า จะปฏิบัติต่อกันอย่างไร หรือคิดว่า ผู้อื่นจะปฏิบัติตนอย่างไร เมื่อพิจารณารวมกันทั้งสองนัยแล้ว บทบาทจึงเป็นตัวกลางระหว่างสังคมกับบุคคลแต่ละคนที่อยู่ในสถานการณ์ ซึ่งพฤติกรรมของเขากลายเป็นแนวทางการปฏิบัติของสังคม ดังนั้น สังคมจึงต้องมีการวางรูปแบบของบทบาทที่ควรจะเป็น (Ought To Role) เอาไว้

อติตยา สุวรรณชฎ (2527 : 43) ได้สรุปบทบาททางสังคม ไว้ดังนี้

1. มีสภาพ (Status) อยู่จริงในทุกสังคมและมีอยู่ก่อนที่ตัวคนจะเข้าครอง
2. มีบทบาทที่ควรจะเป็น (Ought To Role) ประจำอยู่ในแต่ละตำแหน่ง
3. วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีในสังคมนั้นๆ เป็นส่วนหนึ่งซึ่ง

สำคัญในการกำหนดฐานะตำแหน่งและบทบาทที่ควรจะเป็น

4. การที่คนเราจะทราบถึงฐานะ ตำแหน่ง และบทบาทนั้นได้มาจากสังคม

(Socialization) ในสังคมนั้นๆ

5. บทบาทที่ควรจะเป็นนั้น ไม่แน่นอนเสมอว่า จะเหมือนกับพฤติกรรมจริง ๆ ของคนที่ครองฐานะตำแหน่งอื่น ๆ เพราะ พฤติกรรมจริง ๆ นั้นเป็นผลของปฏิกิริยาของคนที่ครองฐานะตำแหน่ง ที่มีบทบาทที่ควรจะเป็นบุคลิกภาพของตนเองและบุคลิกของผู้อื่นที่เข้ามาร่วมในพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้น (Stimulus) ที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่ที่เกิดการติดต่อทางสังคม

ประภาส ศิลปรัศมี (2539 : 14) สรุปความหมายของคำว่าบทบาทว่า

หมายถึง แบบแผนของพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งดำรงอยู่ในสังคม โดยแบบแผนดังกล่าวจะสืบเนื่องและเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐาน (Norms) ของขนบธรรมเนียมประเพณีทางสังคมอย่างแนบแน่น ดังนั้น แบบแผนของพฤติกรรมของมนุษย์จึงเกี่ยวเนื่องกับสิทธิ และหน้าที่ตามตำแหน่งทางสังคมที่สังคมคาดหวัง หรือกำหนดไว้ ดังนั้น บทบาทจึงมีความหมายทั้งในเชิงการคาดหวังเกี่ยวกับพฤติกรรม (Behavioral Expectation) ซึ่งเป็นความคาดหวังตามปทัสถานที่มีอยู่ (Normative Expectation) และในเชิงการกระทำพฤติกรรมจริงๆ ซึ่งเรียกว่าการกระทำบทบาท หรือพฤติกรรม บทบาท (Role Behavior) ความหมายอาจจะเรียกว่า บทบาทที่ปรากฏจริง (Actual Role)

บทบาทตามอุดมคติ หรือบทบาทตามการคาดหวังก็คือ บทบาทที่อยู่ในระดับของความคิด ส่วนบุคคลเท่านั้น คือคิดว่าจะทำหรือแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างไร แต่ยังไม่ได้กระทำจริง ๆ ส่วนบทบาทที่ปรากฏจริง หรือพฤติกรรมบทบาทนั้น เป็นบทบาทที่อยู่ในระดับของการกระทำจริง ไม่ใช่เพียงระดับความคิดเท่านั้น

บรูม และ เซลนิก (Broom and Selznick. 1977 : 34-35) ได้จำแนกบทบาทออกเป็นลักษณะต่าง ๆ พอสรุปได้ ดังนี้

1. บทบาทที่กำหนดไว้หรือบทบาทตามอุดมคติ เป็นบทบาทที่มีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ตำแหน่งทางสังคม
2. บทบาทที่ควรกระทำเป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรจะทำในหน้าที่ตำแหน่งนั้น ๆ ซึ่งอาจไม่ตรงตามบทบาทตามอุดมคติทุกประการและอาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลก็ได้
3. บทบาทที่กระทำจริง เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้กระทำไปจริงตามความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

แอลพอร์ต (Allport , 1967 : 181-184 อ้างถึงใน ชื่นสุข ฤกษ์งาม , 2537 : 8) อธิบายว่า การแสดงบทบาทขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการด้วยกัน คือ

1. บทบาทที่สังคมคาดหวัง (Role Expectation) บทบาทตามการคาดหวังนี้ถูกกำหนดขึ้นโดยกลุ่มสังคม และเป็นไปตามสถานภาพที่บุคคลนั้นดำรงอยู่
2. การรับรู้บทบาท (Role Conception) คือการที่บุคคลรับรู้ หรือเห็นว่ามันเองควรมีบทบาทอย่างไร การรับรู้นี้จะดีแค่ไหนขึ้นอยู่กับเป้าหมายชีวิต ค่านิยม และประสบการณ์ของบุคคลนั้น ๆ โดยจะสอดคล้องกับบทบาท
3. การยอมรับบทบาท (Role Acceptation) คือ การยอมรับว่าเป็นบทบาทของตนเอง เกิดขึ้นเมื่อบุคคลนั้นได้พิจารณาแล้วว่า บทบาทนั้นมีความสำคัญ และสอดคล้องกับแนวความคิดของสังคมเป็นบทบาทที่คาดหวังของสังคม
4. การปฏิบัติตามบทบาท (Role Performance) คือ การยอมรับว่าเป็นบทบาทของบุคคล ซึ่งขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 ประการที่กล่าวมาแล้ว และการปฏิบัติตามบทบาทจะมีมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับความเข้าใจ การรับรู้ และการยอมรับบทบาทนั้น

จากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์

กล่าวได้ว่าวัดและพระสงฆ์ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เนื่องจากจะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปไม่ได้ ดังนั้นบทบาทของวัดต่อชุมชนจึงต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นผู้กระทำกิจกรรมต่อสังคมทั้งทางด้านจิตใจ และวัตถุ โดยการเทศนา อบรม สั่งสอนด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งได้นำเอาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ตลอดจนได้ปรับวิธีการต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

2.1 ความหมายของการอนุรักษ์

“อนุรักษ์” ตามพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.2530 ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หมายถึง รักษาให้คงเดิม สำหรับความหมายในทางวิทยาศาสตร์ สามารถสรุปได้ว่า “อนุรักษ์” หมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหมาะสม อันเป็นการรู้จักใช้ทรัพยากรด้วยวิธีการสงวน หรือเก็บรักษาทรัพยากรที่หายากเอาไว้รวมทั้งป้องกันมิให้ทรัพยากรเกิดการสูญเสียในการใช้ทรัพยากรเหล่านั้น (เกษม จันทรแก้ว 2530 : 98) ในกรณีที่มีการสูญเสียทรัพยากร ถ้าจะต้องสูญเสียโดยเปล่าประโยชน์ต้องให้เสียน้อยที่สุด เพื่อให้ใช้การได้เป็นเวลานานที่สุด การใช้ทรัพยากรต้องใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์มากที่สุด ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงคนรุ่นหลังในอนาคตด้วย ถ้าหากมีการนำทรัพยากรที่มีอยู่ออกใช้อย่างฟุ่มเฟือย ในไม่ช้าทรัพยากรเหล่านั้นก็จะหมดไป เพราะฉะนั้น ต้องมีการฟื้นฟู หรือหาทางเพิ่มพูนทรัพยากรให้มากกว่าก่อนที่จะนำออกไปใช้ ดังนั้น การอนุรักษ์จึงไม่ใช่ หมายถึง การเก็บรักษาหรือสงวนไว้เท่านั้น ยังหมายถึง การซ่อมแซม,ปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกต่อมนุษย์ตลอดไป (นิวัติ เรืองพานิช , 2542 อ้างใน นรินทร ปิ่นสกุล, 2544 : 20)

ฉะนั้นการอนุรักษ์ หมายถึงการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด สูญเสียน้อยที่สุด และใช้ได้ยาวนานที่สุด เพื่อที่จะให้ทรัพยากรทุกอย่างให้สามารถอำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้

ทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีอยู่มากมายหลายชนิดทั้งที่ใช้แล้วหมดไป ไม่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น น้ำมัน แร่ต่าง ๆ และทรัพยากรที่เกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า

และทุ่งหญ้า และกำลังงานมนุษย์ เป็นต้น และในบรรดาทรัพยากรต่าง ๆ นั้น ทรัพยากรป่าไม้ นับเป็นทรัพยากรที่สำคัญ ดังที่ (ทำนอง สิงคาลวณิช, 2514 : 36) กล่าวว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่สำคัญอย่างยิ่ง ในการอำนวยความสะดวกให้แก่มวลมนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำนองเดียวกับ (นิวัติ เรื่องพานิช, 2517 : 230) ที่ว่าป่าไม้มีอิทธิพลต่อดิน ลม ฟ้า อากาศ ตลอดจนการรักษาสภาพของต้นน้ำ ลำธาร ควบคุมความชื้นในอากาศ ป้องกันความรุนแรงของลมพายุ อุทกภัย และการพังทลายของดิน โดยที่ป่าไม้มีความสำคัญอย่างมากต่อดินและน้ำ ซึ่ง (Colmas 1953. อ้างใน นิวัติ เรื่องพานิช, 2517) เปรียบเทียบว่าป่าเสมือนอ่างเก็บน้ำธรรมชาติ นอกจากป่าจะช่วยทำให้ดินมีความสามารถในการเก็บน้ำไว้สูงแล้ว น้ำจากป่ายังไหลซึมไปหล่อเลี้ยงลำธาร แม้กระทั่งในฤดูแล้งก็ตาม ทั้งนี้ (Sutherland and others 1974.) ได้เป็นผู้รวบรวมเอกสารการวิจัยจากนักวิจัยเกือบทั่วโลก ที่ยืนยันถึงอิทธิพลของป่าไม้ที่มีต่อน้ำ ทั้งปริมาณและคุณภาพ และช่วยในระยะเวลาการไหลของน้ำ ถึงแม้ว่าป่าไม้จะมีประโยชน์และมีความสำคัญต่อมนุษย์มากเพียงใดก็ตาม ก็ยังปรากฏว่ามีการทำลายป่าอยู่ตลอดเวลา (เทียม คมกฤต, 2514 : 40) เน้นว่า เมื่อจำนวนพลเมืองเพิ่มมากขึ้น การทำลายป่าก็จะมีมากขึ้น เพราะ ประชาชนต้องการพื้นที่ทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนความต้องการใช้สอยไม้ หรือทำเป็นสินค้า แต่การตัดไม้อย่างปราศจากระเบียบ และหลักเกณฑ์ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้เริ่มเสื่อมลง โดยเฉพาะป่าไม้บริเวณต้นน้ำ ลำธาร ถูกทำลายลงอย่างมาก (ดุสิต พานิชพัฒน์, 2513 : 80) กล่าวว่า การที่ป่าไม้บริเวณต้นน้ำลำธารถูกทำลาย เป็นสาเหตุทำให้เกิดการพังทลายของดิน และทำให้เกิดอุทกภัยและความแห้งแล้ง ซึ่งเป็นเหตุนำความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจมาสู่ประเทศชาติและประชาชนส่วนรวม

ทรัพยากรป่าไม้ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรหนึ่ง ที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อสรรพสิ่งที่มีชีวิตในโลกนี้ หากขาดทรัพยากรป่าไม้แล้ว สิ่งที่มีชีวิตบนโลกนี้จะต้องได้รับผลกระทบอย่างแน่นอน ทรัพยากรป่าไม้นับได้ว่าเป็นตัวเปลี่ยนของธรรมชาติที่สร้างความสมดุลได้เป็นอย่างดี สร้างสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิตมนุษย์ คือ นำตัวเปลี่ยนคาร์บอนไดออกไซด์เป็นออกซิเจน เป็นตัวสร้างพลังงานจากแหล่งสีเขียว (Chlorophyll) และแสงแดด ซึ่งนับได้ว่า ทรัพยากรป่าไม้ที่รวมของพืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่มีบุญคุณต่อชีวิตมนุษย์และสิ่งแวดล้อมมากมาย

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

การอนุรักษ์ป่าไม้ (Forest Conservation) มิได้มีความหมายจนถึงขนาดแตะต้องไม่ได้ เพราะความหมายนี้ยอมทำให้ทรัพยากรป่าไม้ถูกเก็บรักษาไว้ (Preservation)

โดยไม่ได้นำออกไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ความหมายของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จึงหมายถึง การใช้ประโยชน์จากป่าอย่างชาญฉลาด โดยให้เกิดผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และให้ป่าไม้ได้มีโอกาสเจริญเติบโตงอกงามจนเป็นป่าที่สมบูรณ์ได้ดั้งเดิม จึงเห็นควรใช้ประโยชน์เฉพาะป่าเศรษฐกิจ และรักษาปริมาณไว้อย่างสมดุล (อำนาจ คอวนิช, 2526 อ้างใน นรินทร์ ปิ่นสกุล, 2544 : 15)

เทียม คมกฤษ (2514 : 32) กล่าวว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ว่່าจำเป็น ต้องจัดให้มีขึ้น โดยออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการที่จะห้ามมิให้มีการแผ้วถางและเลี้ยงสัตว์ ในบริเวณป่าไม้

นิวัติ เรืองพานิช (2533 : 40) กล่าวถึง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติว่า มนุษย์จำเป็นต้องช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรทุกอย่างให้สามารถอำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ให้มากที่สุดที่จะทำได้ และได้กล่าวถึงความหมายของการอนุรักษ์ต่อการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด สูญเสียน้อยที่สุด และใช้ได้นานที่สุด การอนุรักษ์ต้องคำนึงถึงทรัพยากรบางอย่าง ในขณะที่เดียวกันต้องแยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม การอนุรักษ์เป็นทางแห่งการดำเนินชีวิต การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเกี่ยวข้องกับคนไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือชนบท

วิชัย จันทรเทพา (2524 : 62) กล่าวไว้ว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีความจำเป็นมากขึ้นทุกวัน เนื่องจากป่าไม้บริเวณต้นน้ำลำธารได้ถูกทำลายเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดการพังทลายของดิน ทำให้เกิดการกัดหรือเซาะหน้าดิน การเกิดอุทกภัยและเกิดความแห้งแล้ง ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เศรษฐกิจของประเทศเสื่อมลง เกิดกระทบกระเทือนต่อความเป็นอยู่ และตลอดจนการกินดีอยู่ดีของประชาชน จึงควรรีบแก้ไข ดังนี้

1. กำหนดบริเวณป่าไม้ที่จัดไว้ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่แน่นอน และควบคุมป้องกันมิให้ทำลายป่าเพิ่มขึ้น

2. กำหนดขอบเขตที่ยอมให้เป็นแหล่งทำมาหากินของชาวเขา

3. ควรปลูกสร้างสวนป่าหรือพืชคลุมดินในบริเวณที่ถูกแผ้วถางรกร้าง

ว่างเปล่า

4. ป้องกันมิให้เกิดไฟไหม้ป่า ทั้งนี้ เพราะ ไฟป่า 90 % เกิดจากฝีมือ

มนุษย์

5. ควรห้ามการใช้ประโยชน์ที่ดินในสภาพภูมิประเทศที่มีความลาด

ชันมาก

6. ควรจะมีการป้องกันการพังทลายของดินตามริมฝั่งแม่น้ำ

7. จัดทำผนังกันดินพังหรือสร้างเขื่อนตักกันตะกอนบางแห่งที่จำเป็นควรจะได้จัดให้มีการศึกษาอบรมและเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลทุกระดับ ให้ทราบถึงประโยชน์คุณค่าของป่าไม้ รวมทั้งวิธีการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของทุกคน

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรงจากหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อเป็นการดูแลรักษาป้องกัน และควบคุม การลักลอบตัดไม้ทำลายป่า รวมถึงการใช้ทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ และใช้ได้อย่างยาวนานมากที่สุด ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงและมีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ด้วยวิธีการและรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสมให้ประชาชนได้ทราบ เพื่อที่จะได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว เช่น การปลูกป่าไม้ และการเพาะชำกล้าไม้ เป็นต้น

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นสิ่งที่มีพลมนุษย์จะต้องช่วยกันรักษาจริงจังไว้ให้ยั่งยืน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ และใช้ได้อย่างยาวนานมากที่สุด การใช้ทรัพยากรป่าไม้จะต้องรู้จักใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนส่วนใหญ่ให้มากที่สุด และต้องใช้ได้เป็นเวลานานโดยสูญเสียทรัพยากรอย่างเปล่าประโยชน์ให้น้อยที่สุด หรืออาจจะกล่าวได้ว่าต้องใช้อย่างฉลาด ประหยัดของหายาก และหาทางปรับปรุงของที่ไม่ดีให้ดีขึ้น ทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์กับมนุษย์เป็นอย่างมาก ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วจะทดแทนได้และเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค นอกจากนี้ป่าไม้ยังให้ประโยชน์ทางอ้อมแก่มนุษย์ นานับประการ

2.4 ปัจจัยที่มีผลต่อทรัพยากรป่าไม้

สมคิด สิริพัฒน์ดิลก และอุทิศ กุญอินทร์ (2532 : 25-26) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดป่าชนิดต่าง ๆ ในประเทศไทยว่า ปัจจัยที่มีบทบาททำให้เกิดป่าชนิดต่าง ๆ มีทั้งหมด 5 ปัจจัย ดังนี้

1. สภาพภูมิอากาศ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลบีบบังคับพืชคลุมดินในแต่ละแถบของโลก หรือในแต่ละส่วนของประเทศผันแปรไป ปัจจัยที่อยู่ในกลุ่มของภูมิอากาศ ได้แก่ อุณหภูมิ ซึ่งมีความสำคัญอยู่ที่ช่วงความผันแปรจากต่ำสุดถึงสูงสุด และ

ความยาวนานของอุณหภูมิในระดับใดระดับหนึ่ง ปริมาณน้ำฝน ความสำคัญอยู่ที่ปริมาณน้ำฝนที่ตกมากน้อยเพียงใด ความยาวนานของช่วงมีฝน ปริมาณความชื้นในบรรยากาศ ความสำคัญอยู่ที่ความยาวนานของช่วงความชื้นสูง หรือต่ำติดต่อกัน และปัจจัยสุดท้ายก็คือ ลม ความเร็วยาวนาน และพื้นที่ลมพัดผ่านมา

2. **สภาพภูมิประเทศ** เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดให้เกิดป่าชนิดต่าง ๆ สภาพรูปร่างภูมิประเทศ เช่น ภูเขาสูง พุชชายหาด ดินเลนปากน้ำ บึง พื้นที่ราบ สภาพเหล่านี้แม้จะอยู่ภายใต้ภูมิอากาศเดียวกัน ก็ก่อให้เกิดป่าชนิดต่าง ๆ ได้ ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเล (Elevation) นับว่า เป็นปัจจัยด้านภูมิประเทศที่มีบทบาทควบคุมความผันแปรของป่าได้ในพื้นที่ต่ำริมทะเลก็จะเป็นป่าชายหาด ป่าชายเลน ป่าพรุ พื้นที่ที่สูงขึ้นไปก็จะเป็นป่าดงดิบ ป่าดิบแล้ง สูงขึ้นไปอีกเป็น ป่าเต็งรัง ป่าผสมผลัดใบ และในที่สูงมาก ๆ จะเปลี่ยนเป็นป่าดงดิบเขา ทิศทางของด้านลาด (Aspect) มีความสำคัญที่ทำให้พื้นที่นั้น ๆ ได้รับพลังงานได้รับน้ำฝนมากน้ำแตกต่างกันไป

3. **สภาพดิน** ปัจจัยที่เกี่ยวกับดินมีบทบาทกำหนดให้ความผันแปรของสังคมพืชคลุมดินในที่ต่าง ๆ ได้แก่ ชนิดของดิน คุณสมบัติทางเคมี และคุณสมบัติทางฟิสิกส์ของดินชนิดต่างๆ เช่น ดินทราย ดินลูกรัง ดินเหนียว และดินอินทรีย์ ที่มีส่วนให้เกิดป่าแตกต่างกันได้ ดินลูกรังและดินทราย จัดว่ามีโอกาสจะเป็นป่าเต็งรังได้มาก คุณสมบัติทางเคมีของดิน เช่น ธาตุอาหารในดิน ความเป็นกรด เป็นด่าง ของดินมีผลต่อการเกิดชนิดพันธุ์ไม้ต่างๆ จึงก่อให้เกิดป่าชนิดต่าง ๆ กันไป ตามองค์ประกอบของพันธุ์ไม้ที่ขึ้นได้หรือไม่ได้ นั้น ส่วนคุณสมบัติทางฟิสิกส์ ได้แก่ โครงสร้างของดิน ความแน่นทึบ ความสามารถในการอุ้มน้ำ ความสามารถในการระบายน้ำ ความลึกของดิน สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดป่าชนิดต่างกันได้

4. **สิ่งมีชีวิต** ปัจจัยที่เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต อาจแบ่งได้เป็น มนุษย์ สัตว์ พืช และแบคทีเรีย ปัจจุบัน มนุษย์มีบทบาทมากที่ก่อให้เกิดสังคมป่าชนิดต่าง ๆ ขึ้น โดยเฉพาะสังคมป่าที่อยู่ในขั้นการทดแทนการทำลายป่า เพื่อการเกษตรชั่วคราว มีผลทำให้ป่าหลายชนิดเปลี่ยนสภาพเป็นทุกหญ้าที่ค่อนข้างยั่งยืน นอกจากนี้ มนุษย์ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมในพืชได้หลายรูปแบบ เช่น การระบายน้ำออกจากป่าพรุ การทำเขื่อนกั้นลำน้ำ การปล่อยของเสียหรือดิน หรือน้ำเข้าไปในป่า โดยเฉพาะการทำเหมืองแร่ หรือโรงงานต่าง ๆ สัตว์มีผลทำให้ป่าบางชนิดเกิดขึ้นหรือหายไปได้ โดยเฉพาะการนำสัตว์เลี้ยงบางชนิดเข้าไปเลี้ยงในป่า หากมีปริมาณมากเกินไป อาจทำให้ดินแน่น ต้นไม้อาจจะตายได้ การสืบพันธุ์ตามธรรมชาติไม่ได้ผลในที่สุดก็จะเปลี่ยนสภาพเป็นทุ่งหญ้า แต่อย่างไรก็ตามสัตว์อาจเป็นปัจจัยที่

มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของป่าน้อยกว่าปัจจัยอื่น ๆ ทั้งนี้ เนื่องจากการควบคุมโดยระบบธรรมชาติทำให้อยู่ในสภาวะสมดุล ในส่วนของพืชก็มียุทธศาสตร์ที่แตกต่างกันในด้านโครงสร้างของป่าแต่ละชนิด การกีดกันทางเรือนยอด การต้องอาศัยซึ่งกันและกัน การก่อให้เกิดความชื้นในดินอาจทำให้พันธุ์ไม้บางชนิดสามารถขึ้นผสมกับไม้บางชนิดได้ ดังนั้น โอกาสที่ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ กลุ่มแรกที่เข้าไปเจริญขึ้นอยู่จึงมีผลต่อโอกาสของต้นไม้ที่จะตามมาในที่สุด ก็มีผลต่อชนิดป่าในขั้นสุดท้าย สำหรับแบบที่เรียกก็มีบทบาทหลายประการ โดยเฉพาะในด้านการปรับคุณภาพของดินและการทำลายซากพืช ซากสัตว์ ให้เปลี่ยนสภาพเป็นธาตุอาหารพืช การจับไนโตรเจนจากบรรยากาศให้ลงสู่ดิน นับว่ามีบทบาทมากต่อการเกิดป่าชนิดต่าง ๆ

5. ไฟป่า เป็นปัจจัยที่ควบคุมให้ป่าบางชนิดคงอยู่หรืออาจทำให้ป่าบางชนิดเปลี่ยนไปได้ โดยเฉพาะป่าเต็งรัง และป่าผสมผลัดใบ จะคงอยู่ได้ก็ต้องเกิดไฟป่าทุกปี หรือสองถึงสามปีต่อครั้ง การเกิดไฟป่าในประเทศไทย โดยส่วนใหญ่เกิดจากมนุษย์เป็นผู้จุดไฟ ไฟป่าจึงมีผลต่อการเกิดทดแทนของป่า เช่น ทุ่งหญ้าคา หรือสาบเสือ และคงอยู่ตลอดไป ถ้าหากเกิดไฟป่าทุกปี

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ ล้วนแล้วมีมากมาย ไม่ว่าจะเกิดจากธรรมชาติ และเกิดจากมนุษย์ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้ว หากไม่เกิดซ้ำจนเกินไป ป่าไม้ก็จะกลับคืนสู่ธรรมชาติอีกครั้งหนึ่ง เพียงแต่ต้องใช้เวลาเท่านั้น ดังนั้น การที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไว้เพื่อประโยชน์ทางตรงและทางอ้อม ก็อยู่ที่มนุษย์ทุกคนจะต้องร่วมมือกัน อย่าเข้าไปบุกรุกแผ้วถางทำลายป่า ยึดถือครอบครองพื้นที่ป่าและลักลอบตัดฟันไม้แต่จงช่วยกันดูแลป้องกันรักษาป่า ช่วยทะนุถนอมป่าไม้ ช่วยป้องกันไฟป่า และอื่น ๆ หากทำได้ดังกล่าวนี้อป่าไม้ก็คงอยู่และอำนวยประโยชน์ให้แก่มหาชนตลอดไปชั่วกาลนาน

2.5 กรอบแนวคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้

เกษม จันทรแก้ว และสามัคคี บุณยวัฒน์ (2538 : 18) ได้กล่าวถึงแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ยั่งยืน (Sustained yield) โดยยึดหลักการและวิธีการอนุรักษ์ ดังนี้

1. การใช้อย่างชาญฉลาด หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้ยาวนานที่สุด และใช้อย่างประหยัดที่สุด โดยมีการสูญเสียน้อยที่สุด
2. การฟื้นฟูสิ่งที่เสื่อมโทรม หมายถึง การทำให้ทรัพยากรป่าไม้ที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้น หรือให้อยู่ในสภาพปกติ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

3. การสงวนของที่หายาก เป็นการเก็บรักษาของที่หายไว้ไม่ให้ใครนำไปใช้ การเก็บไว้ตามระยะเวลาที่กำหนดโดยไม่ให้ใครแตะต้อง

วิธีการอนุรักษ์มีหลายวิธี การเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งมาปฏิบัตินั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสม และการได้รับประโยชน์มากกว่า คือ

1. การใช้ หมายถึง การใช้หลายรูปแบบ เช่น บริโภคโดยตรง ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส การให้ความสะดวก สบาย และความปลอดภัย รวมไปถึงพลังงานเหล่านี้ต้องเป็นการใช้อย่างยั่งยืน

2. การเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมและการเก็บรักษาทรัพยากรที่มีแนวโน้มที่จะขาดแคลนในบางเวลาหรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น ในบางครั้งอาจเก็บกักเอาไว้เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ในปริมาณที่สามารถควบคุมได้

3. การรักษาซ่อมแซม หมายถึง เป็นการทำให้ทรัพยากรที่ขาดหายไปหรือเป็นปัญหา หรือเสื่อมโทรมลง สามารถทำให้ฟื้นคืนสภาพเดิมได้ อาจใช้เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้น ช่วยให้เกิดเหมือนเดิมจนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้

4. การฟื้นฟู หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากร หรือสิ่งที่เสื่อมโทรมให้สิ่งเหล่านั้นเป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป ซึ่งการฟื้นฟูต้องการใช้เวลา และเทคโนโลยีมาช่วยด้วยเสมอ

5. การพัฒนา หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น การที่ต้องพัฒนาเพราะต้องเร่งหรือเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลผลิตที่ดีขึ้น การพัฒนาที่ถูกต้องนั้นต้องใช้ทั้งความรู้ เทคโนโลยี และการวางแผนที่ดี

6. การป้องกัน หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นมิให้ลุกลามไปมากกว่านี้ รวมไปถึงการป้องกันสิ่งไม่เคยเกิดด้วย การป้องกันต้องใช้เทคโนโลยี และการวางแผน เช่นเดียวกับวิธีการอนุรักษ์อื่น ๆ

7. การสงวน หมายถึง การเก็บรักษาไว้โดยไม่ให้แตะต้องหรือนำไปใช้ด้วยวิธีใดๆ ก็ตาม การสงวนอาจกำหนดเวลาที่เก็บไว้โดยไม่ให้มีการแตะต้องตามเวลาที่กำหนดไว้ก็ได้

8. การแบ่งเขต หมายถึง ทำการแบ่งเขต หรือแบ่งกลุ่ม ประเภทตามคุณสมบัติของทรัพยากร เพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผล เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การแบ่งเขตนี้จะต้องมีการสร้างมาตรการกำกับด้วย มิฉะนั้นแล้วจะไม่เกิดผล

นิวัตติ เรื่องพานิช (2542:40) กล่าวถึง แนวคิดและหลักการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติ พอสรุป ดังนี้

1. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด ยาวนานที่สุดและโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้ ไม่ได้หมายถึงห้ามใช้ หรือเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่จะต้องนำมาใช้ให้ถูกต้องกับกาลเทศะ (Time And Space)
2. ทรัพยากรธรรมชาติ จำแนกอย่างกว้าง ๆ ออกเป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชหญ้า และกำลังงานมนุษย์ กับทรัพยากรที่ไม่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น น้ำมัน และแร่ธาตุต่าง ๆ เป็นต้น
3. ปัญหาสำคัญที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรดินที่ยังอุดมสมบูรณ์อยู่ให้คงคุณสมบัติที่ดีตลอดไป ในขณะที่เดียวกันก็เป็นผลดีต่อทรัพยากรอื่น ๆ เช่น น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่าด้วย
4. การอนุรักษ์ หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องคำนึงถึงทรัพยากรอย่างอื่นในเวลาเดียวกันด้วย ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง เพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะทรัพยากรทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด
5. ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้นจะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะว่าวัฒนธรรมของมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้นๆ กล่าวโดยทั่วไป ถือว่า การอนุรักษ์เป็นทางแห่งการดำเนินชีวิต เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอันมาก
6. ไม่มีโครงการอนุรักษ์ใดที่จะประสบผลสำเร็จได้ นอกเสียจากใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรนั้น ๆ และใช้อย่างชาญฉลาดและให้เกิดผลในทุก ๆ ด้าน ต่อสังคมมนุษย์ และควรใช้ทรัพยากรให้อำนวยประโยชน์หลาย ๆ ด้าน ในเวลาเดียวกัน
7. อัตราการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบัน จะเป็นที่ได้ก็ตาม ยังไม่อยู่ในฐานะที่จะพียง ซึ่งมีฐานะความอยู่ดีกินดีโดยทั่วไปได้ เนื่องจากการกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรยังเป็นไปไม่ทั่วถึง
8. การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในเมือง หรือชนบท

ความมั่นคงสุขสมบูรณ์ของประเทศขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรประเทศนั้น ๆ

9. การทำลายทรัพยากรธรรมชาติใด ๆ ด้วยเหตุใดก็ตาม เท่ากับทำลายความคิดวิไลของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม มนุษย์ยอมรับว่าการทำลายทรัพยากรธรรมชาติได้เกิดขึ้นทุกหนทุกแห่ง ที่มีการใช้ทรัพยากรนั้น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

10. การดำรงชีวิตของมนุษย์ขึ้นอยู่กับสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ ซึ่งต่างก็เกิดมาจากทรัพยากรอื่น ๆ เช่น ดิน น้ำ อากาศหนึ่ง กำลังงานมนุษย์ตลอดจนการอยู่ดีกินดีทั้งร่างกาย และจิตใจ ขึ้นอยู่กับคุณค่าทางอาหารที่เรบริโภคเข้าไป นอกจากปลาและอาหารทะเลอื่น ๆ แล้ว อาหารทุกอย่างจะเป็นผัก ผลไม้ ถั่ว งา ข้าว หรือรูปของนม เนื้อสัตว์ อันเป็นผลผลิตจากพืชที่สัตว์บริโภคเข้าไปล้วนเกิดขึ้นมาจากดินทั้งสิ้น

11. มนุษย์จำเป็นต้องมีความเข้าใจในธรรมชาติ และเชื่อในความ เป็นไปตามธรรมชาติ มนุษย์สามารถนำเอาวิทยาการต่าง ๆ มาช่วยเหลือบรรเทา กระทบการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติได้ แต่มนุษย์ไม่สามารถจะนำสิ่งใดมาทดแทน ธรรมชาติได้ทั้งหมดที่เดียวอย่างแน่นอน

12. การอนุรักษ์ นอกจากจะเพื่อการอยู่ดีกินดีของมวลมนุษย์แล้ว ยังจำเป็นต้องอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อความสมบูรณ์ และเป็นผลดีทางจิตใจด้วย เช่น การอนุรักษ์ สภาพธรรมชาติการอนุรักษ์สัตว์ป่าเพื่อความสวยงาม และสำหรับพักผ่อนหย่อนใจ หรือเป็น เกมกีฬา เป็นต้น

13. เป็นความจริงที่ว่าประชากรโลกเพิ่มมากขึ้นทุกวัน แต่ทรัพยากร ธรรมชาติกลับลดน้อยถอยลงทุกที ไม่มีใครทราบได้ว่า การใช้ทรัพยากรในบั้นปลายนั้นจะเป็น อย่างไร อนาคตจึงเป็นสิ่งที่มืดมน ถ้าหากทุกคนไม่เริ่มต้นอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่ บัดนี้

จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันวัดป่ากำลังได้รับแรงกดดัน จากความต้องการของชุมชนที่อยู่ รอบ ๆ บริเวณวัด ทำให้วัดป่าไม่อาจละเลยความจริง การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของวัดป่า คือ การให้ชาวบ้านสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าไม้ โดยใช้ชาวบ้านช่วยกันปลูก และดูแล รักษาป่าไปพร้อม ๆ กับการได้ประโยชน์ การสร้างกฎเกณฑ์ การทำความเข้าใจและข้อตกลง ร่วมกันระหว่างวัดกับชาวบ้าน จึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจเลี่ยงได้

3. บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสังคมไทย

3.1 บทบาทของวัดในสังคมไทย

แสน โปธิ์บางหวาย (2545 : 10) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดต่อสังคมไทย ดังนี้ วัดเป็นสถานที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับคนในสังคมไทยมาช้านานแล้ว ในอดีต วัด คือ สถานที่ศึกษา หาความรู้ให้การศึกษาแก่บุตรของชาวบ้าน ที่อยู่ในบริเวณ ใกล้เคียง และอบรมสั่งสอนขัดเกลาจิตใจของผู้คนมิให้หลงผิดไปกับกิเลส ตัณหา หรือหลง มัวเมาไปกับอบายมุข หรือเรียกราย ๆ ก็คือ โรงเรียนนั่นเอง ส่วนชาวบ้านก็เปรียบเสมือนอยู่ภาย ครอบงำของพระสงฆ์ เพราะชาวบ้านเป็นผู้ถวายปัจจัย 4 ให้กับพระสงฆ์ ความสัมพันธ์ดังกล่าว จึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะที่เกื้อหนุนกันเป็นสถาบันบ้นเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพ ต่างๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมดเป็นที่ใกล้เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาครอบครัว และ ความทุกข์ต่างๆ เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติ เสมือน พิพิธภัณฑท์ เป็นคลังวัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ให้ความร่วมมือเมื่อมีงาน ที่วัดหรือเียมไปเมื่อตนมีงาน เป็นศูนย์กลางบริการหรือการปกครองที่กำนันและผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน แจ้งบอกกิจกรรมต่าง ๆ แม้ในยามสงครามอาจใช้เป็นที่พักมุนุม ของทหารด้วย เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิต ทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของช่วงชีวิต

บรรพต (จิรโชค) วีระสัย, (2532 : 36-43) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดเป็น ข้อ ๆ ได้ 10 ข้อ ดังนี้

1. บทบาทด้านการศึกษา วัดเป็นสถาบันทางสังคมทุกรูปแบบที่จะทำ ประโยชน์ให้แก่สังคมรวมไปถึงบทบาทของการศึกษาด้วย โดยมีวัดเป็นโรงเรียนและมีพระสงฆ์ ทำหน้าที่เป็นครู วัดจึงเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษแก่ประชาชน พระสงฆ์เป็นผู้ให้การอบรม สั่งสอนศิลปวิทยาการต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรมทุกระดับชั้น ตามความเหมาะสม ตามความต้องการของประชาชนในด้านการศึกษา นอกจากนี้วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางของ ความรู้เกี่ยวกับต้นไม้ โดยวัดจะปลูกต้นไม้ประเภทต้นไม้กลุ่มโพธิ์ ไม้สมุนไพโร ไม้ยืนต้น เพื่อ เป็นแหล่งศึกษาพันธุ์ไม้ และเป็นแหล่งรวมพันธุ์ไม้ที่มีค่าบางชนิดแก่นักเรียน นักศึกษา
2. บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ พระพุทธเจ้าได้บัญญัติพระธรรมวินัย และแสดงธรรมที่ครอบคลุมกิจการทางโลกและทางจิตใจ เพื่อว่าธรรมะเป็นหลักของศาสนาจะ ได้มีประโยชน์แก่การสงเคราะห์ และความอยู่ดีสงบลุขของประชาชน โดยวัดส่วนมากจะปลูก

ต้นไม้ภายในวัดให้นก กา มาอาศัยต้นไม้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย หรือเป็นแหล่งพักพิงจะปลอดภัยจากการถูกฆ่า เพราะวัดเป็นเขตอภัยทาน วัดได้ทำหน้าที่เป็นหน่วยสังคมสงเคราะห์สำหรับสัตว์เลี้ยง ในกรณีที่ชาวบ้านนำมาปล่อย เพราะเลี้ยงไม่ไหว หรือนำมาปล่อยเพื่อเป็นการทำบุญสะเดาะเคราะห์ ทำบุญวันเกิด เช่น นก เต่า สุนัข แมว หรือแม้แต่สัตว์แทบทุกประเภท เพราะวัดเป็นที่พึ่งทั้งของคนและสัตว์เลี้ยง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัด และพระสงฆ์ได้ทำประโยชน์แก่สังคมเป็นอย่างมาก และสมบูรณ์ที่สุด

3. บทบาทด้านสถานพยาบาล สมัยก่อนสถานพยาบาล หรือโรงพยาบาลยังไม่มีอย่างเป็นทางการ การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร และผู้ที่มีความรู้ในเรื่องยาสมุนไพรที่ดีที่สุด ก็มักจะเป็นพระสงฆ์ ดังนั้น เมื่อชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายด้วยโรคภัยไข้เจ็บด้วยประการใด ก็มักจะพากันไปหาพระสงฆ์เพื่อให้ช่วยรักษาพยาบาล วัดจึงกลายเป็นสถานพยาบาลไปในตัว โดยปริยาย โดยทางวัดจะปลูกสร้างสวนป่าสมุนไพร เพื่อที่จะนำมาทำยาสมุนไพร รักษาโรคแก่ประชาชน และพระสงฆ์ที่อาพาธในวัด เช่น มะตูม ขี้เหล็ก ฟ้าทะลายโจร เป็นต้น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

4. บทบาทในด้านเป็นสโมสรที่ชุมชนพบปะสังสรรค์ เป็นที่ยอมรับกันว่า วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดจึงเป็นที่พบปะสังสรรค์ของชาวบ้านในโอกาสต่าง ๆ ทั้งในเวลาปกติ และในยามที่มีงานเทศกาล ซึ่งมักจะจัดให้มีขึ้นที่วัด ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมของชาวบ้าน และโดยเฉพาะกิจกรรมทางศาสนาโดยตรง โดยทางวัดจะมีการเทศนาสั่งสอน และมีการบรรยายชักชวนให้ราษฎรช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และปลูกต้นไม้ภายในบริเวณที่สาธารณะ ซึ่งมีทุกสัปดาห์ตลอดปี วัดจึงเป็นศูนย์รวมให้ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์กัน

5. บทบาทด้านเป็นสถานบันเทิง การจัดงานบันเทิงต่าง ๆ ชาวบ้านมักจะใช้วัดเป็นศูนย์กลาง เพราะสะดวกสบายทั้งสถานที่ กว้างขวาง และเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอันมาก ยังเป็นการได้รับความรู้ทางศาสนา ได้แก่ ต้นไม้ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ทำให้เห็นคุณค่าของต้นไม้ และความบันเทิงควบคู่กันไปด้วย เกิดความรู้สึกต้องการจะอนุรักษ์ต้นไม้

6. บทบาทด้านเป็นที่ไกลเกลียดข้อพิพาท พระสงฆ์มีความใกล้ชิดกับชาวบ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ให้ความเคารพเชื่อฟังพระสงฆ์ จึงมีส่วนสำคัญในการไกลเกลียดข้อพิพาทนั้น โดยการให้คู่กรณีได้มีการประนีประนอม การว่ากล่าวตักเตือนของพระสงฆ์ทำให้มีความสงบเกิดขึ้นในชุมชน จากบทบาทดังกล่าว เมื่อพระสงฆ์แนะนำ หรือชักชวนให้ประชาชนอนุรักษ์ต้นไม้ จะได้มีความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี

7. บทบาทในด้านการเป็นศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรมศาสนา เป็นบ่อเกิดแห่งขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม รวมทั้งวัฒนธรรมการก่อสร้างและศิลปกรรมต่าง ๆ ดังนั้น วัดจึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงความคิดปวัฒนธรรมที่ปรากฏชัดอีกอย่างหนึ่ง วัดเปรียบเสมือนพิพิธภัณฑ์ทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรม เพราะวัดไทยมีลักษณะการก่อสร้างเป็นไปอย่างกลมกลืนกัน ทั้งด้านสถาปัตยกรรมที่โอ้อ่า มั่นคง สวยงาม ปฏิมากรรมที่งดงาม และจิตรกรรมที่มีความวิจิตรตระการตา ที่มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม บริเวณวัดที่มีการปลูกต้นไม้ทำให้เกิดความร่มเย็น เมื่อประชาชนมาดูศิลปกรรมที่วัดจะได้อาศัยร่มเงาของต้นไม้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

8. บทบาทด้านเป็นคลังพัสดุ ตามปกติคนไทยเวลาทำบุญมักจะทำกับพระสงฆ์ และทำที่วัด ไม่ว่าจะป็นเครื่องปัจจัยที่จำเป็นสำหรับพระสงฆ์หรือเครื่องมือ เครื่องใช้ที่จำเป็น ซึ่งจะเป็นประโยชน์กับชาวบ้าน โดยส่วนรวมมาก เมื่อชาวบ้านมีงานที่จำเป็นต้องใช้ก็มาหยิบยืมจากวัดไปใช้งานได้ทันที โดยสะดวก และมีประมาณพอกับความต้องการทำให้วัดเป็นศูนย์รวมน้ำใจของชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกว่าวัดก็เป็นสมบัติของส่วนรวม และทุกคนก็ช่วยกันดูแลต้นไม้ในบริเวณวัด ไม่ตัดต้นไม้ ไม่หักรานกิ่งต้นไม้

9. บทบาทด้านเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมของคนไทยที่พุทธศาสนิกชนทั่วไป มักจะกระทำที่วัด พิธีกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญของคนไทยมีมากมายทั้งส่วนตัว และส่วนรวม เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย การทำบุญในโอกาส และในวันสำคัญต่าง ๆ โดยทางวัดนำพิธีกรรมทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เช่น การทอดผ้าป่าต้นไม้ การทอดกฐินต้นไม้ การบวชต้นไม้ เป็นต้น

10. บทบาทด้านเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ วัดแต่ละวัดมีพื้นที่ หรืออาณาบริเวณที่กว้างใหญ่ ที่ว่างในวันจึงมีมาก โดยเฉพาะวัดในชนบทซึ่งมักจะเป็นวัดที่ร่มรื่นเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่น้อยจำนวนมาก บางวัดจัดเป็นสวนหย่อมที่สวยงามด้วย วัดจึงมีหน้าที่อย่างสวน ที่ให้ความรื่นรมย์สดชื่น

จะเห็นได้ว่า บทบาทของวัดในสังคมไทย นั้น

วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของวัด กลายเป็นผู้นำทางจิตใจ และทางสังคมของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือ และร่วมมือโดยนัยแล้ว วัดกลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติ ในฐานะที่

ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคี และรวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยงานหนึ่ง ๆ ได้ เมื่อมีกิจเนื่องด้วยผลประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้าน เช่น การก่อสร้างโรงเรียน การขุดบ่อน้ำ สร้างทาง สร้างสะพาน เป็นต้น พระก็เป็นผู้นำ สร้างทาง สร้างสะพาน เป็นต้น พระก็เป็นผู้นำ เมื่อพระที่เป็นหัวหน้าสงฆ์ ในชุมชนนั้นออกปากจะทำงานใดแม้เป็นงานใหญ่ ๆ ชาวบ้านในท้องถิ่นจำนวนร้อยจำนวนพันก็พร้อมเพรียงกันมาช่วยแรงงานจนสำเร็จ เป็นการทำงานด้วยศรัทธา การทำงานด้วยศรัทธานี้ เมื่อประกอบด้วยความเคารพเชื่อฟังทำให้เกิดระเบียบวินัย นอกจากจะทุนการลงทุนแล้วยังได้ผลดีในด้านผลสำเร็จของงานและผลทางจิตใจของผู้ทำงานด้วย

3.2 ความหมายของพระสงฆ์

คณิงนิตย จันทรบุตร (2532 : 285) ได้ให้ความหมายของคำว่า "พระสงฆ์" ว่า คือ คำรวมที่ใช้เรียกศาสนบุคคลในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระภิกษุ สามเณร และพระภิกษุสงฆ์ โดยพระภิกษุสงฆ์ คือ ผู้ที่ได้รับการอุปสมบทตามพระธรรมวินัย และระเบียบแบบแผนประเพณีของคณะสงฆ์ไทย ตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2526) พระภิกษุในประเทศไทย ปัจจุบันแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ แบบบวชชั่วคราวไม่ถึง 3 เดือน หรือบวชไม่ครบพรรษา กับบวช 3 เดือน จำพรรษา 1 พรรษา หรือมากกว่านั้น แต่ไม่เกิน 5 พรรษา อีกประเภทหนึ่งบวชเป็นทายาทสืบพระศาสนา พระภิกษุประเภทหลังนี้บวชเป็นเวลานาน บางรูปบวชตลอดชีวิต ตามความรู้สึกรักของคนทั่วไป พระสงฆ์ หมายถึง พระภิกษุ สามเณร ที่บวชเพื่อศึกษาเล่าเรียนตามพระธรรมวินัย เพื่อเป็นศาสนทายาทสืบทอดอายุศาสนา เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่เป็นศาสนบุคคล ที่พึงปฏิบัติ และบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ในพระพุทธศาสนา ได้แบ่งพระสงฆ์ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. สมมุติสงฆ์ หมายถึง กุลบุตร ผู้เข้ามาบวชเป็นภิกษุด้วยญัตติจิตตุดกรรม เพื่อปฏิบัติ และรักษาพระธรรมวินัย ตามความรู้ ความสามารถ และปฏิบัติตนเพื่อความสะอาด สว่าง สงบแห่งจิตใจ

2. อริยสงฆ์ หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้บรรลุธรรม ตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูง แต่เดิมเรียกว่า สาวกสงฆ์

ความหมายเฉพาะสมมุติสงฆ์ นั้น หมายถึง เขาเฉพาะผู้ที่ถือเพศบรรพชิต และต้องมีจำนวนตั้งแต่ 4 รูป ขึ้นไป ส่วนอริยสงฆ์ มิได้จำกัดเพศว่าเป็นภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ได้

พระราชวรมณี (2513 : 15) กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ไว้ ดังนี้

1. บทบาทต่อตนเองและสังคมสงฆ์ คือ มีหน้าที่ศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่อความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์
2. บทบาทต่อสังคมคฤหัสถ์ คือ มีหน้าที่
 - 2.1 ให้การศึกษา หมายถึง การอบรมสั่งสอนผู้อื่นให้ดำรงชีวิตโดยอาศัยความรู้ ทั้งทางโลก และทางธรรม
 - 2.2 การเผยแพร่ หมายถึง การช่วยให้มีการปฏิบัติธรรม เป็นประโยชน์ต่อสังคม
 - 2.3 การสงเคราะห์ประชาชน หมายถึง การให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชน โดยปฏิบัติหน้าที่ตามสมณเพศของตน

ณัฐชยา สัมเขียวหวาน (2541 : 17-18) กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน อาจแบ่งได้ 3 ประการ คือ

1. การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองด้านคุณธรรมและจริยธรรม

จำแนกเป็น **Rajabhat Mahasarakham University**

1.1 การให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรทุกระดับอายุให้ได้บวชตามประเพณี และหากผู้ที่มาบวชนั้นศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระสงฆ์เป็นผู้อุปัชฌาย์อาจารย์ให้นิสัย ให้อนุศาสน์ และอบรมสั่งสอนอย่างจริงจัง เมื่อลาสิกขาไปก็จะเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมไทย

1.2 การเทศนาอบรมสั่งสอนของประชาชน ที่มาทำบุญในวัดในวันธรรมสวนะ และในงานทำบุญ บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ตามประเพณี หรืองานในเทศกาลต่าง ๆ

1.3 บทบาทด้านการศึกษา

1.3.1 การจัดการศึกษาภิกษุสามเณร จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้แก่ มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2488 และจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย พ.ศ. 2490

1.3.2 การจัดสอนศาสนศึกษาแก่ประชาชน เช่น การสอนศีลธรรมในสถานศึกษาต่าง ๆ การสอนธรรมะ การศึกษาแก่นักเรียนและประชาชน การตั้งหน่วยพุทธมามกะแก่ผู้เยาว์ในวัด ในหมู่บ้าน ตำบล การจัดตั้งและดำเนินการโรงเรียนพระพุทธ-ศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ การจัดตั้งห้องสมุดในวัด การตั้งโรงมหรสพทางวิญญาณ การจัดตั้งและดำเนินการ สำนักวิปัสสนาต่าง ๆ งานเหล่านี้ล้วนชัก

นำเด็ก ประชาชน ให้ได้ศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการวางพื้นฐาน สร้างคุณภาพของพลเมืองต่อไป

1.3.3 การดำเนินกิจการคณะสงฆ์ เช่น การบูรณะอาคารสถานที่ของวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่เสริมสร้างคุณภาพของประชาชนสืบไป

2. การสงเคราะห์ประชาชน เป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ตามคติของพระพุทธศาสนา การสงเคราะห์ประชาชนมี ดังนี้

2.1 การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การบวชนาค แต่งงาน ทำบุญอายุ พิธีศพ งานประเพณีส่วนรวม เช่น เทศกาลต่าง ๆ การทอดกฐิน ผ้าป่า สงกรานต์ งานขึ้นปีใหม่ งานประจำปีของท้องถิ่นต่าง ๆ การทำบุญในวันสำคัญทางพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่าง ๆ

2.2 การช่วยประกอบศาสนพิธีในงานทำบุญกุศล เช่น การแนะนำพิธีการ จัดการเครื่องใช้ และเครื่องประกอบพิธี การให้ศีล และสวดมนต์ การเจริญพระพุทธมนต์ การสวดมนต์ การรับถวายทานต่าง ๆ การเทศน์ การอนุโมทนา ทั้งงานของเอกชนท้องถิ่น ส่วนราชการ ตลอดจนงานรัฐพิธี และพระราชพิธี

2.3 การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาต่างท้องถิ่นที่มาศึกษา เล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักแก่บุคคลที่มารักษาโรค เช่น ชี หรือ คนชรา ทูพพลภาพ การให้ที่ดินหรือ ให้เช่าที่ดินในราคาถูกแก่ประชาชนที่ขาดเงินปลูกบ้านพักอาศัย

2.4 การดูโชคชะตาราศี การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ แม้บางกิจการที่พระภิกษุบางรูปดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่มีคนจำนวนมากไม่น้อย เลื่อมใสศรัทธา เป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้าน ขวัญ กำลังใจ

2.5 การให้ทางราชการ หรือ ส่วนรวมในสถานที่วัด เช่น ศาลา การเปรียญ ลานวัด เพื่อประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจกรรมบริหาร หรือสงเคราะห์ประชาชน จัดงานรื่นเริง จัดหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนให้ที่ดินวัดสร้างสาธารณสถานต่าง ๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ห้องสมุด ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

2.6 การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และการให้คำปรึกษาหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งมีประโยชน์ในท้องถิ่น

2.7 การให้ที่พักพิงแก่ประชาชน ผู้ประสบภัยสาธารณภัย ภัยธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของและตลอดจนเงินทองของผู้บริจาค แก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่น และยังมีการสงเคราะห์ด้านวัตถุอย่างอื่น แบบอื่น แก่เอกชน และประชาชนอีกมาก

3. การช่วยเหลือทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรักษาความปลอดภัยของชาติ และกิจกรรมทางสังคมวิทยา เป็นต้นว่า

3.1 ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎรให้รู้จักผิดชอบ ชั่วดี การควรทำ และควรเว้น ความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การปฏิบัติตามคำแนะนำชักชวนของรัฐบาล หรือผู้ปกครอง

3.2 ช่วยกิจการบริหารตามปกติของเจ้าหน้าที่รัฐบาล เช่น การช่วยสอนหนังสือเผยแพร่กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล ชักชวนประชาชนให้มาช่วยงานราชการ

3.3 สงเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่นที่วัดตั้งอยู่

3.4 ช่วยเหลือราชการเกี่ยวกับกิจการมั่นคง เช่น ชักนำ หรือ เป็นศูนย์กลางให้ทางราชการ อำเภอบริการลูกเสือชาวบ้าน การอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ การสงเคราะห์ชาวเขา การช่วยเหลือบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดให้โทษ และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น (ประสพสุข พันธุ์ประยูร, 2535 : 97)

บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย

ในสังคมไทยพระสงฆ์มีฐานะและความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากประชาชนมีระเบียบวินัย สำหรับกำหนดความเป็นอยู่ และได้รับการยกย่องจากประชาชนให้อยู่ในฐานะที่เคารพและสักการะ เรียกว่า เป็นสังคมหนึ่งต่างหากแต่เมื่อพิจารณาในทางคณิตศาสตร์แล้ว เห็นว่าพระสงฆ์หรือพระภิกษุ สามเณร เป็นส่วนหนึ่งหรือหน่วยหนึ่งของสังคม หรือในสังคมเป็นพลเมืองของประเทศเช่นเดียวกับประชาชนพลเมืองทั่วไป และมีพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์เป็นข้อปฏิบัติอีกส่วนหนึ่งต่างหาก

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศิริวรรณ ไอสถานนท์ (2533 : 6 – 12) ได้เสนอรายงานการวิจัยเรื่องพุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นความพยายามจะนำพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้อง

พอสรุปได้ ดังนี้ **วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมเกิดจากมิฉชาติปฏิรัฐ** หรือความเห็นผิด อันได้แก่ ทศนะแบบวัตถุนิยม แบบทุนนิยม และแบบลดส่วน (Reductionism) พุทธศาสนาสอนให้แก้ ปัญหา ที่สาเหตุ ดังนั้นพุทธวิธี คือ เปลี่ยนความเห็นผิดให้เป็นความเห็นถูก กล่าวคือ เปลี่ยน จาก มิฉชาติปฏิรัฐ เป็นสัมมาทิฏฐิ ซึ่งได้แก่ ทศนะแบบธรรมชาตินิยมในพุทธศาสนาที่เชื่อว่า มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็สิ่งที่มีชีวิต หรือสิ่งไม่มีชีวิตก็ตาม ล้วนสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง อาศัยซึ่งกันและกัน เช่น ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับโลกธรรมชาติในอัครคัมภีร์สุตตร ความสัมพันธ์ของมนุษย์ในลึงคาลกสูตร ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสัตว์ และมนุษย์ในเพศ บรรพชิตกับป่าในพระวินัย เป็นต้น โดยมีความสัมพันธ์ที่แท้จริงของพุทธบริษัท เป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อนแบบกัลยาณมิตร พุทธศาสนาจึงมีวินัยสำคัญต่อการอนุรักษ์โลกธรรมชาติ ไว้

อนึ่ง ในแง่ความสัมพันธ์ของพระภิกษุกับป่านั้นถือว่เป็นการปฏิบัติหน้าที่ ตามกฎศีลธรรมต่อโลกธรรมชาติทั้งในส่วนของศีลคือ การอนุรักษ์สิ่งดีงามของชีวิตและ สภาพแวดล้อม และส่วนของคุณธรรม คือ การสร้างจิตสำนึกที่เป็นสัมมาทิฏฐิให้เข้าใจ ธรรมชาติชีวิตและสภาพแวดล้อม นับว่า เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และอิงอาศัยกันและกัน เพื่อให้ดำรงอยู่ต่อไป นอกจากนั้น พระพุทธองค์ยังทรงปรับอบัติปาจิตติยแก่ภิกษุที่ทำให้ต้นไม้ (ภูตคาม) ต้องตายปรับอบัติทุกกฎ และภิกษุเผาป่า ตลอดจนกำหนดโทษรุนแรงแก่พระภิกษุ ที่นำไม้หวงห้ามไปใช้สอย ดังนั้น การอยู่ของพระภิกษุตามพระวินัยจึงเป็นการช่วยปกป้อง อนุรักษ์ป่าไม้ให้คงสภาพความเป็นป่าธรรมชาติ รวมทั้งเป็นแปลงอภัยทานที่ปลอดภัยแก่สรรพ ชีวิตด้วย

ภักทพร สิทธิกาญจน์ (2536 : 7 – 20) ได้ศึกษาเรื่อง หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธ บัญญัติแนวคิด และบทบาทของพระดำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน พบว่า ตามพุทธ บัญญัติ หรือพระวินัยนั้น พระสงฆ์นอกจากบทบาท และหน้าที่ในการปฏิบัติ และเผยแผ่ธรรมะ แล้ว ยังมีบทบาทและหน้าที่ในการช่วยเหลือฆราวาสทั่วไป ให้พ้นทุกข์ตามความเหมาะสม และตามความสามารถ เท่าที่จะกระทำได้ โดยไม่ขัดแย้งกับพระวินัย ในปัจจุบันสภาพสังคมมี ความซับซ้อน และประชาชนมีปัญหาชีวิตมากขึ้น พระสงฆ์จึงจำเป็นต้องตอบสนองต่อชุมชน โดยเข้าช่วยเหลือ และพัฒนาชุมชนมากขึ้น ดังกรณี พระคำเขียน สุวณฺโณ แห่งวัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ ทั้งนี้ เพราะ ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์พระศาสนาอยู่ไม่ได้ พระศาสนาจะอยู่ไม่ ได้ เช่นกัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พอสรุป ได้ ดังนี้

1. บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน สมัยพุทธกาล ได้แก่ การพัฒนาศีลธรรม การพัฒนาสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้นไม้ และป่าไม้

2. บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในสมัยประวัติศาสตร์ ไทย ได้แก่ การพัฒนาศีลธรรม การพัฒนาการศึกษา และคุณภาพชีวิต การสังคมสงเคราะห์ และการเป็นผู้นำชุมชน

3. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ยุคปัจจุบัน ได้แก่ การแก้ปัญหาสังคม กล่าวคือ ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางสังคม ปัญหาความเจริญทางวัตถุ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการศึกษา และการพัฒนาจิตใจให้มีจิตสำนึกทางจริยธรรม

ในส่วนที่กล่าวถึง พระสงฆ์ว่ามีภาระหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น ปรากฏอยู่ในสิกขาบทต่าง ๆ และในพุทธโอวาททั่วไป ทั้งนี้ เพราะผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัด ย่อมไม่ทำลายชีวิตธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันพุทธบริษัทที่เคร่งครัดจะตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายสิ่งที่มีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์หรือพืช ในทางตรงกันข้าม มนุษย์ต้องทนบำรุงให้เจริญงอกงาม และเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคม โดยส่วนรวมเพื่อความอยู่รอดของชีวิตทั้งปวง ในปัจจุบัน ภาระหน้าที่ดังกล่าวได้เลือนลางลงไปตามกาลเวลา รวมทั้งการที่รัฐและคณะสงฆ์ไม่สามารถประยุกต์พุทธธรรมให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเหมาะสมได้ เป็นเหตุให้ภาระหน้าที่ในด้านนี้ถูกจำกัดความคิดที่คับแคบ เนื่องจากขาดความเข้าใจในหลักการ เหตุผล และเจตนารมณ์ของพระวินัยอย่างถ่องแท้

อนึ่ง การบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับต้นไม้ และทรัพยากรป่าไม้นั้น เกิดจากมูลเหตุ และหลักการอันอาจประมวลได้ ดังต่อไปนี้

1. การที่ต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิต พระสงฆ์จึงตัดต้นไม้ หรือใช้สิ่งของบางอย่างที่มาจากตัดโค่นต้นไม้ไม่ได้ เพราะถือว่าเป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิต ซึ่งเป็นการผิดพระวินัย (อาบัติ) และต้องได้รับโทษเป็นกรณี ๆ ไป

2. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามความจำเป็น พระสงฆ์จะต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีกနน้อย ประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย หรือล้างผลาญธรรมชาติ เช่น ไม่สวมรองเท้าสานด้วยหญ้า รองเท้าถักด้วยขนสัตว์ เป็นต้น

3. การที่สัตว์เป็นสิ่งที่มีชีวิตควรแก่การเมตตา กรุณา พระสงฆ์จะต้องไม่ใช้หนังสัตว์ทุกชนิดเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการชักนำไปสู่การฆ่าสัตว์

4. การไม่ฝ่าฝืนประเพณีความเชื่อของประชาชน โดยไม่จำเป็น อันทำให้ชาวบ้านไม่พอใจ และไม่เป็นมิตร จนเสียความสัมพันธ์ดีงามต่อกัน จะปิดกั้นโอกาสเผยแผ่พุทธธรรม เช่น ชาวบ้านเชื่อว่าในต้นไม้ (ใหญ่) มีเทวดาอาศัยอยู่ พระภิกษุไม่ควรตัดต้นไม้ นั่นเป็นการส่งเสริมให้พระสงฆ์อนุรักษ์ต้นไม้

ฉัตรสมาลย์ กบิลสิงห์ (2534 : 4-5) ได้ทำวิจัยเรื่องพระพุทธศาสนา เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยนำคำสอนในพุทธศาสนาดังปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกมาใช้เป็นหลักจริยธรรมในการทำความเข้าใจ และอนุรักษ์สภาพธรรมชาติ อันได้แก่ ป่าไม้ สัตว์ป่า และแหล่งน้ำ ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับป่าไม้ พอได้ดังนี้

วิกฤตการณ์ป่าไม้เกิดจากศลมูล โดยเฉพาะความโลภที่มี โมหะเป็นตัวชักนำ มนุษย์เบียดเบียนทำลายธรรมชาติด้วยความไม่เข้าใจ ไม่เคารพกฎของธรรมชาติ เมื่อมนุษย์ละเมิดต่อกฎของธรรมชาติ แยกตัวออกจากธรรมชาติ ความหลงตนว่าเหนือกว่าและเข้าครอบครองธรรมชาติ ความวิบัติจึงเกิดขึ้นดังกล่าว

พุทธทัศนะในการมองธรรมชาติ ศึกษาได้จากพระจริยวัตรของพระพุทธองค์และสาวกในสมัยพุทธกาล และจากคำสอนของพระพุทธองค์ และพระสาวกที่ปรากฏในพระสูตรและพระวินัย ซึ่งจะพบว่า มีท่าทีต่อการอนุรักษ์และปกป้องป่าไม้ ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างชาวพุทธ ในสมัยพุทธกาลกับป่าไม้ ซึ่งเอื้อต่อการสร้างเสริมความเข้าใจในเรื่องความรัก และความกตัญญูที่มีต่อป่าไม้ ตลอดจนธรรมชาติทั้งปวงและเอื้อต่อการก่อตัวของจริยธรรมเบื้องต้นของชาวพุทธขึ้น เนื่องจากป่าไม้เป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธองค์ และสาวกจาริกไปเพื่อแสวงหาโมกขธรรมความหลุดพ้นมาแต่โบราณกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์หลังจากพระพุทธองค์ทรงบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นนั้นพระพุทธองค์ประทับยืนทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นโพธิ์ ทรงสงบนิ่งจ้องมองต้นโพธิ์โดยไม่กระพริบพระเนตร (ถวายเป็นพระเนตร) เป็นเวลา 1 สัปดาห์ ด้วยความขอบคุณที่ต้นโพธิ์ได้ให้ร่มเงา ค้ำแดดคุ้มฝน จนพระพุทธองค์ได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ ดังนั้น ชาวพุทธจึงไม่ควรทำลายป่าไม้ ในทางตรงข้าม ควรที่จะอนุรักษ์ไว้ด้วยความตระหนักถึงบุญคุณของป่าไม้ และต้นไม้ ที่มีต่อพระบรมศาสดา และพระสาวก ซึ่งการแสดงความรัก ความกตัญญูตเวทีต่อต้นไม้ ป่าไม้ ก็เท่ากับการแสดงความรักความกตัญญูตเวทีต่อพระพุทธองค์ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นโพธิ์อันถือว่าเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความสำเร็จขั้นสูงสุดของจิตวิญญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นสัญลักษณ์ของการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย

ประสพสุข พันธุ์ประยูร (2535 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย พบว่าพระสงฆ์ที่เป็นกรณีศึกษามีบทบาทคล้ายคลึงกัน ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาท ได้แก่ ศรัทธา บารมี ปฏิภาณ องค์กรต่าง ๆ หน่วยงานราชการ และวิธีการนอกแบบ บทบาทของพระสงฆ์เป็นที่ยอมรับของประชาชน และจะช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ได้เป็นอย่างดี

สันติรัตน์ ทอนรามแก้ว (2537 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทพระธรรมยุต ที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จังหวัดสกลนคร พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีบทบาทต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มาก มีร้อยละ 33.21 กิจกรรมที่พระธรรมยุตมีบทบาทมากคือ วิธีใช้ในการเผยแพร่ทางด้านอนุรักษ์ ร้อยละ 100 รองลงมา ได้แก่ การมีบทบาทในการป้องกัน และรักษาป่า ร้อยละ 98.06 ส่วนกิจกรรมที่มีพระธรรมยุตมีบทบาทน้อยที่สุด คือ การมีบทบาทในการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมประจำวัด มีร้อยละ 2.65

ธันวา ใจเที่ยง (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า ของพระสงฆ์อรัญวาสี : กรณีศึกษาวัดประสิทธิ์สามัคคี อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร พบว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าของชาวบ้านเกิดจากรากฐานความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นหลักและจากการนับถือ และความเชื่อมั่นต่อวิถีชีวิตของพระอรัญวาสี เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรของชาวบ้านด้วย สำหรับรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าของพระสงฆ์และชาวบ้านมีพื้นฐานมาจากหลักธรรมในพุทธศาสนา คือ ความไม่เบียดเบียน ความเมตตา กรุณา ความเกื้อกูล ซึ่งเป็นวิถีชีวิตแห่งการพัฒนาคณ ซึ่งส่งผลให้เกิดกิจกรรมอันได้แก่ การปลูกป่า การสร้างกำแพงล้อมอาณาบริเวณวัด การออกกฎหมายชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และมีการใช้ผลผลิตจากป่า เช่น สมุนไพร ผลไม้ ฟืน เห็ด เป็นต้น

เกษม จันทรแก้ว (2526 : บทคัดย่อ) กล่าวว่า ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง โดยนัยนี้ทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมนั้นๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง ประการแรก เกิดจากความต้องการของมนุษย์ที่จะนำสิ่งแวดล้อมนั้นๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาในระยะเวลาหนึ่งอาจไม่ได้นำสิ่งแวดล้อมนั้นๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ และต่อมาได้นำสิ่งแวดล้อมนั้นๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์

และต่อมาได้นำสิ่งแวดล้อมนั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และประการที่สามคือ สภาพภูมิศาสตร์ และความห่างไกลของสิ่งแวดล้อม ซึ่งถ้าอยู่ในท้องที่ห่างไกลเกินไป หรือยากที่จะเข้าไปถึง สิ่งแวดล้อมนั้น ๆ อาจไม่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ได้เลย

จุฑา กฤษณามะระ (2528 : บทคัดย่อ) แสดงทัศนะในเรื่องปัญหา ทรัพยากรธรรมชาติในการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย โดยกล่าวถึงความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ถ้าทรัพยากรมนุษย์ไม่ดี ไม่มีความรู้ในการจัดที่ดินไม่มีความรู้ในการเพาะปลูก ผลผลิตก็จะดีขึ้นไม่ได้ทุกสิ่งทุกอย่างต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ประเทศชาตินี้จะก้าวหน้าก็ด้วยมีประชากรหรือทรัพยากรมนุษย์ที่เฉลียวฉลาด มีความรู้เพียงพอที่จะเข้าใจถึงความสำคัญของทรัพยากรชนิดต่าง ๆ และรู้ว่าทรัพยากรเหล่านั้น พึ่งพาอาศัยกัน ไม่สามารถแยกจากกันได้ ความสมดุลตามธรรมชาติจึงจะมีขึ้น หรือสามารถรักษาглоไกการควบคุมของระบบได้ ดังนั้นมนุษย์จึงจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้การใช้ ทรัพยากรธรรมชาติชนิดต่าง ๆ ให้มีสัดส่วนถูกต้อง

ยวดี ไวทยะโชติ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเปรียบเทียบความรู้และ ทัศนคติเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ของผู้เฒ่าและชาวบ้านอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ผู้เฒ่ากับชาวบ้านมีความรู้แตกต่างกันในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้ และมีความรู้ไม่แตกต่างกันในเรื่องเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ในประเด็นของความหมาย ความสำคัญ ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานแก้ไขปัญหาทรัพยากรป่าไม้และปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน คือ แหล่งข้อมูลที่ได้รับข่าวสาร ระดับการศึกษา และการพึ่งพิงป่า

อนงค์ พัฒนจักร (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของสตรีใน การพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยม่วง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ชุมชนให้ ความสำคัญในเรื่องผลประโยชน์ในด้านรายได้หรือเศรษฐกิจเป็นหลัก ต้องพึ่งพิงระบบตลาด และเงินทุนจากชุมชนภายนอก กลุ่มสตรีที่มีขนาดครอบครัวใหญ่จะมีระดับการมีส่วนร่วมใน การพัฒนาป่าไม้มากกว่ากลุ่มสตรีที่มีขนาดครอบครัวเล็ก ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับ การมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาป่าไม้ อย่างมีนัยสำคัญ คือ รายได้ การเข้าร่วมกิจกรรม พัฒนาชุมชนในอดีต การเป็นสมาชิกกลุ่ม การคาดหวังในผลประโยชน์เชิงรูปธรรมจากชุมชน วิธีการรับข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ระดับความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ และระดับ การตระหนักถึงทรัพยากรป่าไม้

อัจฉรา กาญจนมัย และคณะ (2528 : บทคัดย่อ) วัดป่าเป็นสถานที่สำคัญ เป็นแหล่งพักพิงทางกาย ใจ ที่สังคมเมืองไม่อาจให้ได้ พระป่าเป็นผู้มีศีลาจารวัตรอันงดงาม เป็นแบบอย่างที่ดี สมถะ มกน้อย สันโดษ แม้ว่าวิถีชีวิตของพระป่าจะสวนทางกับสังคมโลก แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วจะพบว่า ชีวิตพระป่ามีความสุขมากกว่าปุถุชนคนธรรมดา มากมายนัก การศึกษาในปัจจุบัน ผลิตคนให้มึนงงทำจึ่มงเน้นการให้ "ความรู้" มากกว่า "คุณธรรม" และอาจกล่าวได้ว่า ยิ่งเรียนสูงขึ้นเท่าใด การให้ "คุณธรรม" ยิ่งลดน้อยลงเท่านั้น จึงก่อให้เกิดปัญหาในสังคมหลายประการ

เมื่อหันมาพิจารณาการให้ความรู้ของพระป่าที่ให้แก่ พระ เณร ชี และประชาชนทั่วไป ถือได้ว่า เป็นการศึกษาในระบบ เพราะเป็นการศึกษาที่ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้เรียน ผู้สอน ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การฝึกทรมานตนเพื่อให้ชนะกิเลส เป็นการศึกษาที่ตรงข้ามกับการศึกษาในระบบ แต่ให้ผลการศึกษาที่มนุษย์ต้องการ คือความสุขที่แท้จริง

พระป่าพัฒนาสังคมไปพร้อมกับการพัฒนาจิต พระป่าทางอีสานหลายรูปพัฒนาวัดพร้อม ๆ กับการพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาวัด คือความสะอาด ความร่มรื่น เป็นต้น พระป่าจะรักษาสภาพวัดให้คงสภาพเหมือนเดิม สิ่งก่อสร้างมีน้อยมาก มักมีเฉพาะที่จำเป็น เช่น กุฏิศาลา เป็นต้น แต่สำหรับชาวบ้านพระป่าจะพยายามขจัดปัญหาความเดือดร้อนหลายประการ เช่น การแก้ปัญหาขั้นพื้นฐาน

เศกสรรค์ ยงวณิชย์ และทองจันทร์ หอมเนตร (2534 : บทคัดย่อ) ได้เสนอการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ที่บริเวณเขตป่าดงมูล จังหวัดกาฬสินธุ์ สรุปได้ว่า ป่าดงมูลได้เปลี่ยนแปลงจากสภาพป่าดงดิบ มาเป็นป่ามันสำปะหลังอย่างรวดเร็วเมื่อ 20 ปี ที่ผ่านมา เนื่องจากการให้สัมปทานป่าไม้และการบุกรุกเข้าไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติโดยมีประชาชนจากที่ต่าง ๆ ทั่วภาคอีสานอพยพเข้าอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่บุกรุกใหม่ เป็นที่ปลูกมันสำปะหลัง และปลูกอ้อย ปัจจุบันพื้นที่ป่าเหลืออยู่เฉพาะบริเวณที่ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ หรือที่บริเวณหลังเขา

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นสำคัญไว้ดังนี้

1. ก่อให้เกิดความเชื่อ ความคิด ความรู้และมุมมองในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ของรัฐ ประชาชน พระสงฆ์ และฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมีความแตกต่างกัน อาทิ เรื่องคนอยู่กับป่าอย่างไม่ทำลายธรรมชาติได้หรือไม่ ฯลฯ

2. กฎหมายเกี่ยวกับการจัดการป่าไม้หลายเรื่องขัดแย้งกับพระธรรมวินัย มีลักษณะจำกัดบทบาท และทางเลือกในการอนุรักษ์ป่าไม้นอกเหนือจากมุมมองของฝ่ายรัฐ
3. สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายพระสงฆ์ที่มีความสนใจทุกระดับ ทั้งในระดับ ชุมชนภูมิภาค และประเทศ
4. สร้างเวทีระหว่างพระสงฆ์ และองค์กรท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้พระสงฆ์สามารถแสดงบทบาทที่เหมาะสม
5. พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย
6. พระสงฆ์สนับสนุนแก้ไขปัญหาหรือความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างสันติ ด้วยวิธีการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อให้เกิดสำนึกเห็นคุณค่าของป่าจนเกิด ความหวงแหน รักป่า ยับยั้งการทำลายต้นไม้ร่วมกันสนับสนุนปลูกป่า คืนสภาพให้กับป่าไม้ต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
Rajabhat Mahasarakham University